

קטע מספר "המספיק לעובדי השם" מהל' תפילה היוצא לאור מחדש/ גל מסילתי

תולדות המחבר

רבי אברהם נולד לאביו, הנשר הגדול הרמב"ם, ביום כ"ח סיון שנת ד' אלפים תתקמ"ו בפוסטאט, מצרים¹. עוד בילדותו ניכרה גדולתו, עד שכתב עליו אביו באיגרתו לתלמידו ר' יוסף אבן עקנין:

"..ואמנם בענייני העולם אין לי נחמה זולתי בשני דברים: כשאסתכל ואעיין במה שאעיין, ושזה בני אברהם ה' יתעלה נתן לו חן וברכה מברכת מי שנקרא על שמו. ומי שהאמין בשמו והאמין בנתינתו – הוא יאמין (=יקיים) ויתמיד ויאריך חייו ושנותיו, כי הוא עניו ושפל שבאנשים, מצורף אל זה טוב מידותיו, והוא בעל שכל דק² וטבע נאה, ויהיה לו בעזרת ה' שם בגדולים בלא ספק.."³.

עוד בחי' אביו הגדול הרמב"ם, עלה ונתעלה רבנו עד שניתן לראות שכאשר שלחו לאביו שאלות ציינו גם את שמו לברכה, ואף נתכנה "השר האדיר האיתן בישראל"⁴.

לאחר פטירת אביו ביום כ' לחודש טבת שנת ד' תתקס"ה נתמנה רבנו, ל"נגיד יהודי מצרים"⁵.

בעוד רבנו צעיר לימים פקע שמי' כגדול בתורה וביראה. ועל כך מעיד ר' יהודה אלחרזי שבאחד ממסעותיו בעולם הגיע למצרים ופגש ברבינו, וכתב עליו: "ושם הבדולח ואבן השוהם הוא החכם רבי אברהם, בן רבנו משה בן מיימון זצ"ל. קטון בשניו, וגדול בענייניו, צעיר לימים מסכל חכמים"⁶. ובנוסף, בשנת תתקע"א בעוד רבנו כבן עשרים וחמש שנה בלבד, עלו לארץ ישראל כמה מרבתינו חכמי צרפת (הלא המה חלק מבעלי התוספות), אך לפני עלותם לארץ נטו אורחותיהם לכיוון ארץ מצרים למען ראות פני רבנו⁷.

יחד עם זאת שנתמנה כ"נגיד יהודי מצרים" נמנה רבנו בין גדולי הרופאים, ושימש כרופא את הסולטאן אלכאמל ואף ניהל את בית החולים הכללי בקהיר⁸.

ספרי המחבר⁹

א. שאלות ותשובות רבות בנושאים שונים¹⁰.

¹ ראה קובץ 'אלמה' (ירושלים תרצ"ו) עמ' 7 מאמר "שלשלת היחס של משפחת הרמב"ם" מאת ר"ח פריימן.
² באמת ניתן לראות לאורך כל חיבוריו את ההבחנה הדקה שיש לרבנו, שלפעמים יחדש חידוש בהלכה או בהנהגה ע"פ דיוק נפלא מהפסוקים וממקורות חז"ל. וכמו שניתן לראות במאמר המתפרסם כעת.

³ איגרות הרמב"ם מהדו' שילת עמ' תכג איגרת כו.

⁴ "קובץ תשובות הרמב"ם ואיגרותיו" ליפסא, שאלה קכו.

⁵ מתפקידיו של 'הנגיד' היה לשפוט בין יהודי מצרים, להטיל חרמות, להקפיד שיקיימו את המצוות ואף לדאוג שהיהודים יכבדו את המוסלמים (ראה על כך ספר "המספיק לעובדי ה'" מהדורת דנה הנדפס מחדש הערה 136).

⁶ בספר "תחכמוני" מהדורת קאמינקא שער מו, עמוד 352.

⁷ על כך מעיד רבנו בעצמו, ראה ספרו 'מלחמות ה', מרגליות עמ' נג.

⁸ ספר "מלחמות השם" מרגליות עמ' יז.

⁹ ראה תשובות רבי אברהם בן הרמב"ם הוצאת מקיצי נרדמית סימן קכד, שם רבנו מונה את ספריו בעצמו.

¹⁰ נדפסו: א) "ברכת אברהם" - תשובות לרבי דניאל הבבלי על 'משנה תורה' ע"י א. זילברמאן. ב) "מעשה נסים" תשובות לרבי דניאל הבבלי על 'ספר המצוות', פאריס התרכ"ז. ג) "תשובות רבנו אברהם בן הרמב"ם" ע"י מקיצי נרדמים, ירושלים התרצ"ח.

ב. "המספיק לעובדי השם" עוסק בענייני הלכה, השקפה ומוסר¹¹.

ג. "פירוש על התורה"¹² לספרים בראשית ושמות¹³.

ד. "פירוש התלמוד"¹⁴.

ה. "ביאור לעיקרי החיבור"¹⁵ ¹⁶.

החיבור המרכזי - ספר "המספיק לעובדי השם"

חיבורו המרכזי של רבנו הוא "כתאב כפאיה אלעבדין" ("המספיק לעובדי השם" כלשון רבנו כדלקמן) חיבור הלכתי השקפתי עליו כותב רבינו באחת מאגרותיו (מק"נ סי' קכד):

"...חיבור אחד בלשון קידר וישמעאל חברתיו, ועל יסוד היראה והאהבה בניתיו, ומספיק לעובדי השם קראתיו...".

נראה שחיבור זה היה גדול מאוד, ומשערים שהוא כלל אלפיים וחמש מאות דפים בעשרה כרכים¹⁷. וכיום רובו אבד, וחבל על דאבדין.

בחיבור זה דן רבנו בהלכות המצוות ביום יום, לרוב רבנו פוסק כדעת אביו ואף מבאר ומביא עדויות ממעשים שעשה אביו שראה ושמע בעצמו. אך לפעמים לא נמנע מלהביע דעתו ואף לחלוק על אביו באיזהו מקומן¹⁸.

נראה שעיקרו של חיבור זה, הוא לפרש את משנת רבנו, משנת חסידים. לאורך כל החיבור, ובפרט בהלכות תפלה, רבנו מנצל זאת על מנת לפרוש את השקפתו הדוגלת בהתחסדות יתירה בכל הנוגע לעבודת השם¹⁹.

---

¹¹ חלק ההלכה יצא ע"י פרופ' נסים דנה במהדורה ראשונה התשמ"ט ועתה במהדורה שניה על ידו התש"פ. בנוסף יצא חלק מהספר על הלכות תפילה בתרגום הרב פנחס קורח בספר "עקבי שלום" התשס"ח ע"י מכון מרא"ה, וכן על הלכות ברכות בספר "המספיק לעובדי השם – ברכות" התשע"ח בהוצאה הנ"ל. וכן מהדורה נוספת עתידה לראות אור על ידינו בע"ה.

חלק המוסר יצא לראשונה בתרגום לאנגלית, ע"י ש' רוזנבלאט בולטימור התרצ"ח. ועל בסיס תרגום זה הוציא הרב יוסף בן צאלח דורי מהדורה שניה מתורגמת לעברית, ירושלים התשל"ג. בשנת התשס"ח יצאה מהדורה שלישית לספר על בסיס מהדורתו של דורי בתוספת תיקונים ע"י הרב שמואל מילר והרב יעקב וינסלברג.

¹² רבנו קורא לחיבור זה 'ספר הדרשות' (תשובות פריימן עמ' 68) ויש החולקים על כך ויופיע בע"ה במאמרו של רבנו על "הדרשות והאגדות" שייצא לאור ע"י 'המכון לחקר תורת הקדמונים'.

¹³ יצא לאור לראשונה ע"י סלימאן דוד ששון, לונדון התשי"ח. ועתה יצא מחדש על ספר בראשית ע"י 'המכון לחקר תורת הקדמונים' ניו יורק, התש"פ.

¹⁴ ידוע לנו על פירושו למסכת פסחים מתשובתו בספר "ברכת אברהם" סי' כב ולמסכת שבת מ"תשובות רבי אברהם בן הרמב"ם" מקיצי נרדמים עמ' 201, ולמסכת ערובין מהתשובות הנ"ל עמ' 141 וכן דפים בודדים ממסכת ברכות נמצאו בימינו, ויצאו לאור ע"י מכון מרא"ה בתוך הספר "המספיק לעובדי ה' – ברכות" עמ' קמא. ועיין בספר "מלחמות ה'" מרגליות עמ' כ הערה 12.

¹⁵ כנראה ביאור לעיקרי החיבור של אביו "משנה תורה", ראה ברכת אברהם סי' ח.

¹⁶ רבי יוסף סמברי בספרו "דברי יוסף" (הוצאת מכון בן צבי עמ' 223 הערה 34) מונה ספרים נוספים והם "תאג' אל ערפיי"ן" ("כתר היודעים") שאינו ידוע לנו ממקור אחר, ו-"כתב אלחאזי" ונראה שהאחרון טעות, עיי"ש.

¹⁷ ראה מאמר:

S.D. Goiten, Abraham maimondes and his pietist circle, in Jewish Medieval and renaissance studies, Cambridge, Mass 1967, pp.145-164.

¹⁸ בקטע שמתפרסם להלן חולק רבנו על אביו, והמעניין הוא שרבנו גם מוסיף שאם אביו היה רואה את סברתו היה מודה לו.

¹⁹ כך גם בחלק המוסרי של הספר, אך אין זה המקום להאריך לגבי חלק זה.

הקטע המתפרסם להלן

המאמר שלפנינו הינו קטע העוסק בדיני נטילת ידים לתפלה, והוא חלק מתוך ספר "המספיק" שעתידי לראות אור על ידינו בע"ה בתרגומו של ידידי הרב יהודה זייבלד הי"ו.

בקטע זה ניתן לראות כמה דברים מעניינים. הראשון, זה את חסידותו של רבנו בנטילת ידיו פניו ורגליו בכל התפלות ולא רק בשחרית. השני, זה שרבנו כנראה חולק על אביו בכך שמצריך שהכלי לנטילת ידים יכיל אפילו מקצת רביעית בעוד שאביו סובר שצריך שיחזיק רביעית ולא פחות (הלכות ברכות פ"ו ה"ב).²⁰ והשלישי, זה את עיונו הנפלא של רבנו בענין חיוב רחיצת הידיים לתפלה וק"ש בכיפור ותשעה באב, (עד שבהחלט ניתן להבין למה התכון הרמב"ם צ"ל שכתב עליו באיגרתו הנ"ל "והוא בעל שכל דק...").

צרפנו למאמר זה את הקטע בערבית והתרגום וכן הערות תרגום לעיון הקוראים.

פרק [כה] בהשלמת הדיבור בחובות התפילה

נאמר שהחייב הראשון שנזכר בפרק הקודם והוא טהרת הידיים, ההכרחי בעניינו, שאין יוצאים ידי חובה בלעדיו, הוא רחיצת הידיים, כפי שהקדמנו. ובעלי המסורת עליהם השלום (ברכות טו ע"א מימרא דרבי יוחנן) סמכו חיוב זה על מאמר דוד (תהלים כו, ו) 'ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'". והדבר הראשון שצריך להשלימו בזה, הוא תנאי המים שרוחצים בהם, שכן יש בהם תנאים. מהם שהמים שנוטל בהם יהיו עריבים, ואין כוונת תנאי זה שיהיו ללא פגם, מתוקים ומתוקנים לשתיית האדם, אלא שיהיה בהם מן הערכות בשיעור זה שיהיו מתאימים לשתיית בעלי חיים, ולא יהיו מרים או מלוחים כמי הים המלוחים וכיוצא בהם, או שנשתנה ריחם.²³ ושיהיו המים במראה הגוון הטבעי, ולא

פצל [כה²¹] פי אסתיפא אלקול פי ואגבאת אלתפלה

נקול אן אול אלואגבאת אלת תקדם זכרהא פי אלפצל אלמתקדם [7א] והו טהארה' אלידין אלצורורי פי מענאה אלדי לא ינקצי אלפרץ דונה הוא גסל אלידין כמא קדמנא ואלנקלה על' אלס' יסנדוא הדא אלוגוב לקול דוד ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך יי. ואול מא יגב אסתיפאה פי זלך שרוט אלמא אלדי יגסל בה לאן לה שרוטא מנהא אן יכון אלמא אלדי יגסל[ל] בה עדבא לא ישתרט אן יכון[22] חלוא צאלחא לשרב אלנסאן כל אן יכון פיה מן אלעזובה בחית יתאתי ללחיואן שרבה לא אן יכון מרא או מאלחא כמא אלבחר אלמאלח ונחוה או מתגיר אלראיחה ואן יכון אלמא מנטרה אללון אלטביעי לא אן יכצר או יתגיר אלי לון

²⁰ ואולי לדעת רבנו יש מקום לחלק גם לדעת אביו בין נטילת ידים לתפלה לבין נטילת ידים לאכילה, וצ"ע.

²¹ תיבת כה נרשמה על הגליון.

²² שורה זו, מתיבות 'אן יכון' הקודמות עד תיבות 'אן יכון' כאן, נשמטה מפני הדומות והושלמה בגליון.

²³ משנה תורה, הל' ברכות פ"ו ה"ט.

אֶכָּר כַּפְצָלָהּ מִיָּאָה אַלְבֶּרֶךְ אַלְצָגָאָר
 אַלְרַאכְדָהּ וְנַחְוָהָּ וְכַמָּא צַבְגָּהּ מָא כְּאַלְטָה
 כּוּזַעֲפֶרָאָן אִו מִדָּאָד אִו נִיל אִו נַחוּ דְּלֶךְ וְאָן
 לֹא יִכּוֹן אַלְמָא מְכַשּׁוּפָא כְּשַׁפָּא יַחֲרֵם שְׂרַבָּה
 חֶסֶב מָא תַּבִּין פִּי פִקָּה אַלְמָא אַלְמֶשְׁרׁוּב לֹאָן
 מָא פֶּסֶד עֵן צִלְאֲחִיָּה אַלְאֲנַתְפָּאֵע אַלְדִּנְיָאִי
 לֹא יִסְתַּצֶּלַח לְלִמְנָאֲפֵע אַלְדִּינְיָה וְאָן לֹא יִכּוֹן
 דְּלֶךְ אַלְמָא תַּצְרֵף בָּה כַּמָּא מִסְתַּקִּי גְסִלַּת
 פִּיָּה אֲוֵעִיָּה אִו אֲנַקֵּע פִּיָּה כְּבֹזָא וְנַחוּ דְּלֶךְ.
 וּמִנְהָא אָן יִכּוֹן מִקְדָּאָר אַלְמָא אַלְדִּי תַּגְסֵל
 בָּה אַלְדִּינְיָא רַבִּיעִית מִים אִו אֲזִיד.

וּמִנְהָא אָן יִכּוֹן הָדָא אַלְמִקְדָּאָר מַצְבּוּבָא עֲלִי
 אַלְדִּינְיָא מִן וְעָא יִסַּע בַּעֲץ רַבִּיעִית דְּפּוּעָא
 חֲתִי יִכְמַל שִׁיעוּר רַבִּיעִית וַיִּשְׁתַּרֵּט פִּי דְּלֶךְ
 אֲלוּעָא אָן לֹא יִכּוֹן קַעַר וְעָא מְכַסּוֹר אִו גִּיר
 מְכַסּוֹר אָן קִטְעָה מִן גֶּאֲנַב וְעָא מְכַסּוֹר אֲלָא
 בָּאָן יִהְיָ דְּלֶךְ אַלְכַּסֵּר וַיִּהְיֶנְדֵּם חֲתִי יִצִּיר
 בַּצּוּרָה וְעָא מַעַד לְדֶלֶךְ.
 וּמִנְהָא אָן יִכּוֹן דְּלֶךְ אַלְסַכְב מְכּוּח אָדָם לֹא
 אָן יִגְעַל יִדְיָה תַּחַת קֶאֱדוּם אַלְסַאקִיָּה אֲלִתִּי
 יִדִּירָהָא חִיוָּאָן נֶאֱהִיךְ אָן יִכּוֹן גִּיר מְסַכּוּב
 אַלְלָהֶם אֲלָא אָן יִכּוֹן גְּמַס יִדְיָה פִּי מְקוּה
 הַכְּשֵׁר לְטַבִּילָה פֶּאֲנָה חִינִיד יִגְזִיָּה [ב7] דְּלֶךְ
 וְלֹא יִשְׁתַּרֵּט פִּיָּה לֹא כּוּח אָדָם וְלֹא כִּלִּי
 לֶאֱנָה קָם לִיָּה בְּדַרְבָּה מִנְיָה וּמָא אֲטֵן אָן
 יִפְתַּקֵּר לֹאָן יִבִּין אָן אַלְגְּסֵל בְּמִי פִירוּת כַּמָּא
 אֲלוּרְד וְנַחְוָהָּ גִּיר גֶּאֲזִי.

יִוִּרִיקוּ אִו יִשְׁתַּנּוּ לַגּוּוֹן אַחֲרָה, כַּמּוּ שִׁירֵי הַמִּים
 הַעֲזוּמִדִּים בְּלִי לְנוּע בַּתּוֹךְ הַבְּרִיכָה הַקְטַנָּה,
 וְכַמִּי הַצִּבְעֵע שֶׁעַרְבָּבוּ בָּהֶם דְּבַר מָה כַּגּוֹן
 כִּרְכּוּם אִו דִּיִּו אִו הַאִיסְטִיס²⁴ אִו מָה שְׁכִיּוּצָא
 בָּהֶם. וְשִׁלָּא יִהְיוּ הַמִּים מְגוּלִים גִּילּוּי הַאֲוֶסֶר
 אוֹתָם בְּשִׁתִּיָּה²⁵ כִּפִּי שֶׁנִּתְבָּאָר בַּהֲלֻכּוֹת מִי
 הַשִּׁתִּיָּה²⁶, לְפִי שֶׁהַמִּים שֶׁנִּפְסְדוּ מִלְּהִיּוֹת
 נֶאֱוָתִים לְשִׁימוּשֵׁי הָעוֹלָם הַזֶּה אֵינֶם נֶאֱוָתִים
 לְשִׁימוּשֵׁי הַדָּת. וְשִׁלָּא יִהְיוּ מִים אֲלוּ מִים
 שֶׁהִשְׁתַּמְשׁוּ בָּהֶם, כַּמִּים שֶׁאֲוִיבִים שֶׁרַחֵץ בָּהֶם
 כִּלְיוֹ אִו הִשְׁרֹו בָּהֶם פֶּת וְכִיּוּצָא בָּזָה.²⁷ וּמֵהֶם
 שִׁיעוּר הַמִּים שֶׁרוּחָצִים בָּהֶם אֵת הַיָּדִים יִהְיֶה
 רַבִּיעִית מִים אִו יוֹתֵר.²⁸

וּמֵהֶם שִׁיְהִיָּה שִׁיעוּר זֶה נִיּוּצוֹק עַל הַיָּדִים מְכִלִּי
 הַמַּחְזִיק מִקְצַת מִן הַרַבִּיעִית²⁹, כַּמָּה פַּעַמִּים, עַד
 שֶׁמִּשְׁלִים שִׁיעוּר רַבִּיעִית. וּמִתְנָאִי כִּלִּי זֶה שִׁלָּא
 תַּהִיָּה תַּחְתִּית הַכִּלִּי שְׁבוּרָה, אִו גַּם כְּשֶׁאִינָה
 שְׁבוּרָה אֲלָא שֶׁנִּשְׁבְּרָה חֲתִיכָה בַּצַּד הַכִּלִּי,
 אֲלָא אִם כֵּן תּוֹקֵן שֶׁבֶר זֶה וְהוֹשֵׁלֶם עַד
 שֶׁנַּעֲשֶׂה בַּצּוּרָת כִּלִּי הַמוֹכֶשֶׁר לְכַךְ.³⁰
 מֵהֶם שֶׁתַּהִיָּה אוֹתָהּ שְׁפִיכָה מְכּוּח אָדָם, לֹא
 שִׁינִיחַ יִדְיוֹ תַּחַת דְּלִי הַהִשְׁקִיָּה שֶׁבַעֵל חַיִּים
 מְסוּכָּב אוֹתוֹ, וְכֹל שֶׁכֵּן אִם אֵינֶם נִיּוּצוֹקִים.³¹
 אֲלָא אִם כֵּן טוֹבֵל יִדְיוֹ בְּמִקְוֵה הַכְּשֵׁר לְטַבִּילָה,
 שֶׁאִזְ הָרִי הוּא מוֹתֵר בְּכַךְ, וְאֵין מַצְרִיכִים בָּה
 לֹא כּוּח אָדָם וְלֹא כִּלִּי, לְפִי שֶׁהוּא קָם לִיָּה
 בְּדַרְבָּה מִנְיָה.³² וְאֵינִי חוֹשֵׁב שֶׁצָּרִיךְ לְבֹאָר
 שֶׁהִרְחִיצָה בְּמִי פִירוּת כַּגּוֹן מִי הוֹרֵד וְדוֹגְמָתָם
 אֵינָה מוֹתֵרָת.

²⁴ בַּמִּקּוּר: נִיל, וְכֵן תִּרְגַּם הַרְמֵב"ם (כִּלָּאִים פ"ב מ"ה) וּבְכֹל מְקוֹם 'אֲסִטְס'. וְצַבְעוּ הַמִּקּוּרִי כַּחֲלוֹל כֹּהֵן, קָרֹב לְשַׁחֲרֹר
 כַּמּוּ שֶׁכְּתַב הַרְמֵב"ם בְּמוֹנ' (ח"א פ"ג הַקְדָּמָה ו') וְכַמּוּ שֶׁהִבִּיא בְּתוֹי"ט (כִּלָּאִים ש"ם), וְהוּא אֵינִינְדִּיגוּ, כַּמּוּ שֶׁכְּתַבּוּ
 ר"י קֶאֱפַח עוֹדוּ מִמִּפְרָשֵׁי הַמּוֹרָה נְבוּכִים (ש"ם). וּבִדְהִיּוֹתוֹ הוּא הוֹפֵךְ לְתַכּוּל. וְכֵן הָעִיר כֹּאן ר"י קֶאֱפַח שֶׁצ"ל אֲסִטְסוּ.
²⁵ מִשְׁנֵה תוֹרָה, ש"ם ה"ז.

²⁶ מִתּוֹךְ הַלְשׁוֹן נִרְאֶה שֶׁהַכּוּוֹנָה לְפָרֶק בִּסְפֵּר הַמִּסְפִּיק שֶׁל רַבִּינוּ הַעוֹסֵק בְּדִינֵי גִילּוּי מִשְׁקִין.

²⁷ מִשְׁנֵה תוֹרָה, ש"ם ה"ח.

²⁸ מִשְׁנֵה תוֹרָה, ש"ם ה"ו.

²⁹ דָּנָה דִּילֵג עַל תִּרְגוּם תִּיבַת 'בַּעֲץ', וְעַפְנִשְׁטִיין תִּרְגַּמָּה כִּפְה"נ לְנַכּוֹן, שֶׁא"צ שֶׁהַכִּלִּי יַחֲזִיק רַבִּיעִית כְּדִין כִּלִּי שְׁבוּ
 נוֹטִלִים יָדִים לְאֲכִילָה (רַמְב"ם בְּרֻכּוֹת פ"ו ה"ב), וְדִי שִׁיחֲזִיק מִקְצַת רַבִּיעִית.

³⁰ מִשְׁנֵה תוֹרָה, ש"ם ה"א.

³¹ מִשְׁנֵה תוֹרָה, ש"ם ה"ו וְה"ד.

³² מִשְׁנֵה תוֹרָה, ש"ם ה"ו.

וממא יגב אן ינצאף ביאנה אלי הדא
אלואגב אעני טהארה' אלידין הו אנה ואן
כאן אלצורוי אלדי לא ינקצי אלפרץ דונה
הו טהארה' אלידין פאלאולי ואלאפצל גסל
אלידין ואלרגלין גמיעא לא פי תפלת
שחרית פקט בל פי כל צלאה לאן תפלות
כנגד תמידין תקנום ואד' ואלצלאה נאיבה
מנאב אלקרבן וקד נצת אלתורה ועשית
כיור נחשת וכו' ורחצו וכו' בבאם וכו' או
בגשתם אל המזבח ירחצו מים ולא ימותו
יגב אן יעתמד פי כל צלאה רחיצת ידיים
ורגלים ולא יכל בדלך לגיר צרורה ואדא
כאן אסתמד מן קול דוד ארחץ בנקיון כפי
יסתמד איצא מן נץ אלתורה ורחצו ידיהם
ורגליהם ופי דלך משאבהה' לעבודת בית
המקדש אלתי מן אלאגתהאדאת פיהא³³
נצתה אלמשנה זה הכלל היה במקדש כל
המיסיך רגליו טעון טבילה וכל המיטיל מים
טעון קדוש ידיים ורגלים ולם יקתצורא ז"ל
עלי רחיצת ידיים פקט אלא לעלה דכרוהא
מפני שהידיים עסקניות הן ולא אקול אן
רחיצת ידיים ורגלים פי מרתבה סוי בל
רחיצת ידיים צרוריה לא ינקצי אלפרץ
דונהא לתביינהם ז"ל ורחיצת רגלים ואגבה
לא ינבגי אן יכל בהא לגיר צרורה לטהור
שאהדהא וקד נדבוא אלי רחיצת רגלים מע
רחיצת פנים פי תפלת שחרית בצריח.

וממא יגב אסתיפאה ותחרירה הנא הו אמר
רחיצת ידיים לקרית שמע ותפלה ביום
הכפורים ותשעה באב פאן טאהר [א8]
קולהם ז"ל פי תחרים אלרחיצה פי הזין
אליומין יוהם מנע דלך לקולהם אן לא יגוז
ולו מד אצבע פי אלמא ולקולהם פי

וממא שצריך לצרף ביאורו לחיוב זה, כלומר
טהרת הידיים, הוא שאף על פי שההכרח
שאין יוצאים ידי חובה זולתו הוא טהרת
הידיים, הרי לכתחילה ומן המובחר לרחוץ
הידיים והרגליים יחדיו, לא רק בתפלת שחרית
אלא בכל תפילה, לפי שתפלות כנגד תמידין
תקנום, וכיון שהתפילה עומדת תחת הקרבן,
וכבר אמרה התורה (שמות ל, יח-כ) 'ועשית
כיור נחשת' וכו' 'ורחצו' וכו' 'בבאם' וכו' 'או
בגשתם אל המזבח ירחצו מים ולא ימותו',
הרי מתחייבת ההשתדלות³⁴ בכל תפילה
לרחיצת ידיים ורגלים, ולא לבטלה בלי הכרת.
ואם יביאו סמך מדברי דוד (תהלים כו, ו)
'ארחץ בנקיון כפי', נביא גם כן סמך מלשון
התורה (שמות ל, יט) 'ורחצו ידיהם ורגליהם'.
ובכך יש דמיון לעבודת בית המקדש שמכלל
הדברים שהשתדלו בהם שם, הוא מה שאמרה
המשנה (יומא פ"ג מ"ב), זה הכלל היה במקדש,
כל המיסיך רגליו טעון טבילה וכל המיטיל
מים טעון קדוש ידיים ורגלים. ולא קיצרו ז"ל
לומר רחיצת ידיים בלבד אלא מחמת הסיבה
שהזכירה (שבת יד ע"א) מפני שהידיים עסקניות
הן. ואינני אומר שרחיצת ידיים ורגלים
במדרגה שוה, אלא רחיצת ידיים הכרחית ואין
יוצאים ידי חובה זולתה, לפי מה שביארו ז"ל,
ורחיצת רגלים חובה שאין לבטלה בלי הכרת
לפי פשט הראיה עליה. וכבר הורו בפירוש
שראויה רחיצת רגלים עם רחיצת פנים

בתפלת שחרית.³⁵
וממא שצריך להשלימו ולדון בו כאן, הוא
עניין רחיצת ידיים לקרית שמע ותפלה ביום
הכפורים ותשעה באב. פשט דבריהם ז"ל
באיסור הרחיצה ביומיים אלה, מביא לסברא
שהיא אסורה, כיון שאמרו שאסור אפילו
לטבול אצבע במים, וכיון שאמרו בדברי

³³ הושלם בצד:מא

³⁴ במקור: 'עתמד, וכמה משמעויות לתיבה זו, וכשהיא נזכרת לפני פעולה משמעותה בד"כ בהוראת ההשתדלות
וכן תרגמו כאן, ואפשר גם לתרגם לשון מנהג, שיש להנהיג רחיצת ידיים ורגלים בכל תפילה.
³⁵ השווה למשנה תורה הל' תפילה פ"ד ה"ג.

אתארהם אן בעצהם ז"ל כאן יעוץ ען
 רחיצת פניו במפה נגובה שמעבירה על גבי
 עיניו ועלי הדא אלטאהר אלפקהי גרי
 כלאם אבא זצ"ל פי אלחבור והו קולה פי
 הלכות תפלה ביום הכפורים ותשעה באב
 שאין שם רחיצה אינו מברך על נטילת ידים
 ולא המעביר שינה ואנא ארי אן רחיצת
 ידים לקרית שמע ולתפלה לאזמה ביום
 הכפורים ותשעה באב כלזומהא פי שאר
 הימים ולם ימנע אלחכמ' ז"ל מנהא לאנהא
 ליסת רחיצה שלתענוג בל רחיצה שלמצוה
 ודלילי עלי דלך טבילת בעל קרי קודם
 שיבטלוג לאנהם כאנוא ילתזמא בהא ביום
 הכפורים כמא נצוא ורחיצת ידים לקרית
 שמע ולתפלה בזמן הזה ליס וגובהא בדון
 וגוב טבילת בעלי קרי באותו הזמן ולא
 תקאס רחיצת פנים עלי דלך לאנהא ליסת
 בלאזמה כרחיצת ידים ולדלך כאן ר' יהושע
 בן לוי יעוץ ענהא במפה נגובה והדא נטר
 צחיח מחרר לא נזאע פיה אלא למן לא
 יפהמה או לא ינצף ולו סמעה אבא מארי
 זצ"ל האוד עליה כמא אמר והוי מודה על
 האמת ולם נזל נראה ז"ל עיאנא יואפק
 אקל תלאמדתה עלי אלצחיח מע גזארה'
 עלמה אלתי לם תעארץ גזארה' דינה
 ושגיאות מי יבין.

קבלתם³⁶ שאחד מהם ז"ל היה מחליף את
 רחיצת פניו במפה נגובה שמעבירה על גבי
 עיניו. ועל פי פשט הדין הזה נמשכו דברי
 אבא זצ"ל בחבור, והוא מה שאמר בהלכות
 תפלה (תפלה פ"ז ה"ח): ביום הכפורים ותשעה
 באב שאין שם רחיצה אינו מברך על נטילת
 ידים ולא המעביר שינה. ואני סבור שרחיצת
 ידיים לקרית שמע ולתפלה חובה ביום
 הכפורים ותשעה באב כחיובה בשאר הימים,
 ולא אסרוה החכמים ז"ל עלינו, כיון שאינה
 רחיצה שלתענוג אלא רחיצה שלמצוה.
 וראיתי לכך מטבילת בעל קרי קודם
 שיבטלוג, שהם היו מחייבים אותה ביום
 הכפורים, כפי שאמרו. ורחיצת ידיים לקרית
 שמע ולתפלה בזמן הזה, אין חיובה פחות
 מחיוב טבילת בעלי קרי באותו הזמן. ואין
 להקיש רחיצת פנים לזו, משום שאינה חובה
 כרחיצת ידיים. ולכן היה ר' יהושע בן לוי
 מחליף אותה במפה נגובה. והו עיון אמיתי,
 מדויק, שאין חולק עליו אלא מי שאינו מבינו
 או שאינו ישר. ואילו היה אבא מארי זצ"ל
 שומע אותו היה חוזר בו, כפי שציוה: "והוי
 מודה על האמת". ותמיד ראינוהו ז"ל בעינינו
 מסכים אל הקטן שבתלמידיו, על האמת, עם
 כל ריבוי חכמתו שלא פגעה בגדולתו ביראת
 שמים³⁷, ושגיאות מי יבין.

³⁶ במקור: את'ראהם, והיינו דברי המסורת שלהם, ולשון זה מורגל בספרי רבינו על התלמוד שהוא דברי קבלה.
³⁷ דנה תרגום: למרות עושר לימודו שלא עמד בניגוד למופלגות דתו. והעיר על כך ר"י קאפח: תרגום מוזר.